

Martin Luther: Rebel i en oprudstid

Heinz Schilling

På dansk ved Peter Dürrfeld

Kristeligt Dagblads forlag, 2014

691 sider

Anmeldt af **Asger Chr. Højlund**

Heinz Schilling er historiker med speciale i tiden fra middelalderens europæiske enhedskultur til efterreformationstidens stridende riger og trosretninger. Hans karriere rummer blandt andet et professorat ved det kendte Humbolt Universitet i Berlin, hvorfra han blev pensioneret i 2010. Så det er, trods den populære titel og udgivelsen på et ikke-fagligt forlag, ingen letvægter, vi står over for.

Med sin bog har Schilling her op til reformationsjubilæet taget sig for at tegne et billede af Luther, der ikke falder i grøften for tidligere jubilæers billeder af ham som netop deres tids helt. Her skal der gås nøgternt og historisk til værks (hvilket bestemt ikke er det samme som kedeligt). Luther skal ses som et barn af sin tid, både de lyse og de mindre lyse sider skal frem. I tidligere, historisk-materialistiske tider (læs: 1970'erne og 1980'erne) ville det have signaleret en udnivellering af personens betydning til fordel for de politiske og materielle kræfter og om-

stændigheder. Det er på ingen måde tilfældet i denne bog. Selv om Luther og hans betydning i høj grad hænger sammen med det opbrud i tiden, både socialt og politisk, som Schilling tydeligvis har et rigtigt stort kendskab til, gør Schilling samtidig meget ud af at vise, hvor afgørende Luthers egen andel var i reformationen og det, der fulgte. Hvor det nyeste stjerneskyd inden for tysk Lutherforskning, Volker Leppin, tegner billedet af en reformator, der ganske vist satte noget i gang, men som i den sidste del af sit liv blev kørt lidt ud på et sidespor, tegner Schilling modsat billedet af en reformator, der lige til det sidste var det afgørende omdrejningspunkt for begivenhederne ikke bare i Sachsen, men i hele Europa. Jeg mindes ikke tidligere at have mødt en så stærk fremhævelse af Luthers personlige betydning. Han bliver paradoksalt nok lidt af den helt, som 1800-tallet og det seneste reformationsjubilæum gjorde ham til, men som man med foragt vendte sig imod i 1900-tallet. Og

man spørger, om det muligvis kunne skyldes, at der her er anlagt en rent historisk og virkningshistorisk vinkel på Luther, til forskel for den teologiske, der kendetegner 1900-tallets Lutherforskning. Hvor den rent menneskelige dimension på tilværelsen tager over, må det nødvendigvis føre til, at mennesket tager over, enten det så sker i en materialistisk udnivellering af den enkelte person eller i form af en (overdreven?) optagethed af den enkelte person.

Dermed være bestemt ikke sagt, at Schilling er uden sans for tro. Som den ægte historiker, han er, forstår han den afgørende betydning, troen spiller for den tids mennesker. Det religiøse var ikke bare skalkeskjul for slet skjult politiske interesser, men var en styrkende kraft i mange af de beslutninger, der blev taget, også blandt politikere. Igen og igen møder vi beretninger om, hvordan fyrsterne har brug for, at Luther kommer, ikke bare for at rådgive dem i forbindelse med vanskelige politiske beslutninger, men for at prædike for dem. Men denne trosdimension ansues samtidig tydeligvis udefra. Det er hele vejen beskrevet af en, der, når det gælder livsanskuelse, befinder sig et andet sted.

Det kan der bestemt komme noget godt ud af. Bogen er bygget op med en første del (1483-1511, s. 19-103), der først og fremmest beskriver den sociale og kulturelle baggrund for Luthers opvækst og første klosterår, en langt større anden del (1511-1525, s. 107-329), der tegner billedet af reformationens begyndelse med den reformatoriske teologis tilblivelse og første dramatiske udbredelse, teseopslaget, disputationerne, den begyndende publicistiske

virksomhed, rigsdagen i Worms, den efterfølgende turbulens i Wittenberg under Luthers beskyttelsesarrest på Wartburg, bondeoprøret, ægteskabet, og endelig en endnu større tredje del (1525-1546, s. 331-581, efterfulgt af en kort epiløg), med Luther som omdrejningspunktet i den læremæssige og politiske befæstelse til den særligt tyske (og skandinaviske) størrelse, som reformationen udviklede sig til, stik imod dens oprindelige almenkirkelige hensigter. Fremstillingen er dog på ingen måde strengt kronologisk opbygget. Ofte bliver de temaer, der dukker op i den kronologiske fremstilling, afsat for en diakron fremstilling af Luthers forståelse af netop dette tema.

Schillings store baggrundshistoriske kendskab viser sig ikke bare i, at han boltrer sig i de meget indviklede politiske konstellationer og relationer, der kendetegner datidens Tyskland, og som man vist skal være tysker for, for alvor at lade sig gribe af. Eller i at vi får et nuanceret og skarpt billede af det sociale opbrud, samtiden er præget af - med det lys det for eksempel kaster over Luthers baggrund og sociale engagement (Luthers far var bestemt ikke den fattige bonde, nogle forestiller sig ved en bjergværksmand, men et typisk eksempel på samtidens fremadstræbende og selvbevidste erhvervsmand). Den viser sig også i, at vi kommer meget tæt på både de store begivenheder, som for eksempel rejsen til Worms, Luthers ageren i bondeoprøret, diskussionen med Zwingli i Marburg, og det helt almindelige liv i Wittenberg med kone og børn og samtaler og arbejde med kolleger og andre borgere i byen, eller på de talrige rejser, Luther lige til

det sidste gør, med de mange stop en sådan rejse indebar, hver gang med en prædiken for fulde huse i byens kirke. Vi kommer virkelig tæt på *mennesket* Luther, både i hans styrke og i hans svaghed. Og Schilling begrænser sig ikke til Luther og Wittenberg. Hans store kendskab til hele den europæiske historie, herunder samtidens mest fremtrædende politiske skikkelse, Karl V, og de forviklinger han stod i, er med til at tegne et meget omfattende billede af reformationen og dens samfundsmæssige betydning.

Men det er også tydeligt, at det er her, han har sin styrke. Når det kommer til de mere grundlæggende teologiske spørgsmål, bliver han ofte påfaldende overfladisk. Det gælder for eksempel hans skildring af Luthers tidligste år som professor og den gryende evangeliske erkendelse, det, der trods alt satte det hele i gang. Hvor det hos Lutherforskere som vores egen Leif Grane, eller store tyskere som Heinrich Bornkamm eller Martin Brecht og nu senest Volker Leppin, får en indgående opmærksomhed, er Schillings fremstilling her, på en helt anden måde end når det gælder de ydre tildragelser eller samfundsmæssige forhold, præget af en læsning af andres fremstillinger. Ikke at han ikke tillægger den teologiske nyopdagelse nogen vægt. Schilling taler emfatisk om Luthers nye »nådesteologi« og dens betydning for den videre udvikling. Men vi får rigtignok ikke meget at vide om, hvori den består, og hvad der drev den frem. Det samme gælder Luthers nadverforståelse. Det overordnede i Schillings fremstilling af Luthers forståelse af nadveren er afvisningen af forvandlingstanken. *Det*

er ifølge Schilling det afgørende synsdefald i den katolske nadverforståelse. Messeofferlæren, det, der ifølge Luther var »das grosse Greul« i den katolske nadverlære, hører vi intet om. Og den efterfølgende intense debat med Zwingli om realpræsensen i nadveren synes han ikke for alvor at have fanget. Det er vel også derfor, at den antinomerstrid, der fyldte så meget i slutningen af 1530'erne, kun omtales med nogle få sætninger. For også den handler om evangeliets eller troens inderside: hvad Guds nåde består i, og hvad dens relation er til loven. I spørgsmål som disse, ligesom i det hele taget i forståelsen af den unge Luther og hans tilblivelse som reformator, er der langt mere at hente i Leif Granes en hel del kortere Lutherbiografi fra 1983, *Evangeliet for folket* (jeg spørger mig selv, om dette kan være noget af baggrunden for, at det er ordet *protestantisk*, der er Schillings grundlæggende betegnelse for Luther og reformationen, og ikke ordet *evangelisk*, på trods af at betegnelsen protestant først dukker op i 1529. Schilling er, i god overensstemmelse med den økumeniske ånd, der gennemsyrrer de fleste af os, ivrig efter en markering af reformationen, der ikke urger adskillelsen mellem kirkerne. Men med brugen af ordet protestantisk signaleres ikke desto mindre en klar afstand, en afstand som imidlertid mere ligner den reformerte og den radikale reformation – og den moderne tids – optagethed af de ydre forskelle frem for den lutherske kirkes optagethed af det indre og trosmæssigt bærende, af evangeliet).

Det betyder ikke, at der ikke er noget at lære af bogen, også teologisk. En af de ting, jeg har noteret mig, er Schil-

lings ganske omfattende fremstilling af Luthers forståelse af menigheden og dens liv. Ofte får man det indtryk, at den konkrete menighed er noget, Luther ganske vist kan ytre sig om på skrift, men at det i realiteten aldrig blev til noget. Og det er ikke, fordi man kan tage Schillings fremstilling til indtægt for moderne, missionale kirketanker. For Luther var der en tæt sammenhæng mellem menighed og byfællesskabet. Og han gik også langt i at bede både bystyre og fyrste om hjælp til at gennemføre reformationen, fordi det kun var dem, der havde den tilstrækkelige magt til at sætte det igennem over for de klostre eller bispesyrster, der ellers sad på præsteduonævnelserne (et udtryk for den politiske realitetssans, Luther ifølge Schilling besad). Men samtidig så han hele tiden på menigheden og bystyret som to forskellige ting. Luther lagde stor vægt på, at menigheden som en del af sit ansvar skulle sørge for midler til fattigforsorg. Og da bystyret et sted ville beslægtede fattigkassens penge, protesterede Luther skarpt. Selv om man ikke kan befri Luther fra ansvaret for, at den lutherske kirke blev så meget en del af statsapparatet, som den blev, er denne udvikling et udtryk for en klar fordrejning af Luthers kirke- og menighedsforståelse (fx s. 397-409).

En af bogens store styrker er, at den ældre Luther får en så omfattende behandling, som han gør. I den Lutherforskning, vi kommer fra, og som jeg også selv er påvirket af, forsvinder interessen let, når vi når til den ældre Luther. Han fremstår let som en stejl og bastant mand, grov og mistrøstig,

hæmmet i sin virksomhed af sygdomme, langt fra den dybsindige og dynamiske teolog og forkynder, man møder i reformationens første år. Og det er ikke, fordi Schilling laver et skønmaleri af Luther. Vi får for eksempel en omfattende fremstilling af Luthers forhold til jøderne, der bestemt ikke hvidvasker ham, selv om han også her er en del af sin tid. Men hvis Schillings bilde står til troende, er det en stor misforståelse at opfatte den ældre Luther som en fjern skikkelse, der lader andre køre løbet og kun agerer kritisk dommer. Trods sygdomme er han stadig det sociale og åndelige midtpunkt både i det hjem, som efterhånden udviklede sig til et helt studenterkollegium med op til 50 mennesker til bords, og i kollegakredsen og dens fordeling af ansvar og arbejde på og udenfor universitetet (med Melanchthon som den, der tog sig af religionssamtalerne rundt omkring, og Bugenhagen som den, der tog sig af indførelsen af evangeliske kirkeordninger). Den samlende og inspirerende kraft blev ved med at ligge hos Luther, hvis arbejdskapacitet forsat da også var kolossal. Og en sådan position kunne han kun have, fordi han sammen med sit temperament og sin grovhed besad store sociale kompetencer, som gjorde ham efterspurgt både som sjælesørger og som mægler i konflikter. Jeg har selv tidligere ikke haft det så godt med den bastante Lutherstatue af den ældre Luther som symbolet på reformationen – jeg kunne meget bedre lide den unge munk med hans intense øjne. Måske skulle man overveje at ændre på det.